

Religious Attitude in First and Last Year Medical Students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and its Relationship with Self-esteem

Abdolhussein Shakurnia^{1*} , Maryam Baniasad²

1- Department of Immunology, Faculty of Medicine, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran.

2- Research Vice Chancellor, Faculty of Medicine, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mr. Abdolhussein Shakurnia; Email: shakurnia-a@ajums.ac.ir

Article Info

Received: Apr 10, 2019

Received in revised form:

Jun 8, 2019

Accepted: Jun 26, 2019

Available Online: Sep 23, 2019

Keywords:

Medical students

Religious belief

Religion

Self-esteem

Self-efficacy

Abstract

Background and Objective: Religious attitude and self-esteem are the concepts that have tremendous effects on all aspects of human life and have been studied in various studies. The aim of this study was to examine the religious attitude and self-esteem of medical students in Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and determine the relationship between these two variables.

Methods: In this descriptive-analytical study, 197 first- and last-year medical students were selected and evaluated. Data collection instruments were 25-item religious attitude questionnaire (Golris-Barahani), and 10-item Rosenberg Self-Esteem questionnaire. The results were analyzed using descriptive statistics, Spearman correlation coefficient, independent sample t-test, and Mann-Whitney test. In this study, all the ethical considerations have been observed and no conflict of interest was reported by the authors.

Results: The mean age of the freshmen and senior's were 18.93 ± 0.94 and 24.59 ± 1.28 , respectively. The mean of religious attitudes and self-esteem score of students, on a scale of 100 and 40, were 60.42 ± 10.01 and 26.51 ± 5.92 , respectively. The mean and standard deviation of the religious attitude scores of the first and last year students were 63.39 ± 10.01 and 57.55 ± 10.3 , respectively, which was statistically significant ($P < 0.001$). The mean and standard deviation of self-esteem scores in the first and last years of medical education were 26.58 ± 6.14 and 26.43 ± 5.71 , respectively. This difference was not statistically significant ($P = 0.85$). Pearson correlation coefficient showed a positive relationship between religious attitudes and self-esteem ($r = 0.156$, $P = 0.032$) and a negative relationship between intrinsic religious attitudes and age of students ($r = 0.293$, $P = 0.001$).

Conclusion: The results showed that the religious attitude of medical students is high at the time of entering university, but this attitude has weakened upon graduation. Identifying the factors lowering students' religious attitudes to implement strategic plans can provide a basis for strengthening students' religious beliefs.

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.17392>

Please cite this article as: Shakurnia A, Baniasad M. Religious Attitude in First and Last Year Medical Students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and its Relationship with Self-esteem. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(3):5-17. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.17392>

Summary

Background and Objective

Religious attitude and self-esteem are the concepts which have a significant impact on all aspects of human life and have received a lot of attention all over the world. The results of these studies have shown that religious beliefs have been effective in the quality of

life and mental health of medical students (1, 2). Therefore, considering the importance of physical and mental health of students in each country as national and cultural capital and their role in building and promoting society, and considering the influence of religious beliefs on mental health, as well as the positive relationship between mental health and self-esteem (3); and since so far few studies have been conducted on religious beliefs and self-esteem, especially during the years of university education, it has been decided that in this study, while studying the religious attitude of the first and last year students, the relationship between religious attitudes and self-esteem in medical students in Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences will be examined.

Methods

Compliance with ethical guidelines: In the present study, questionnaires were completed anonymously and without specifications for the sake of safeguarding and protecting the students' personal information and observing the ethical considerations in safeguarding their rights.

In this descriptive-analytical study, 197 first and last year of medical students were evaluated through census method. The criteria for entering the research were studying in the first or the last year in medical school and the consent to completing the questionnaire; and failure to complete the questionnaire was considered a criterion for withdrawal. The data were collected using standard questionnaires of Golriz-Barahani religious attitude and Rosenberg self-esteem. Validity and reliability of these questionnaires have been reviewed and approved in various studies (1, 4). The Golriz-Barahani questionnaire contains 25 items, from *I totally disagree* to *I totally agree*, based on the Likert scale from 0 to 4. The Rosenberg questionnaire also has 10 items, each of which contains a four-dimensional scale (totally agree to completely disagree), ranging from 1 to 4. The data were analyzed using Pearson correlation coefficient, t-test, and Mann-Whitney test.

Results

The mean age of the first year students was 18.93 ± 0.94 and the last year was 28.51 ± 28.59 . The mean score of religious attitude and self-esteem among students from the maximum of 100 and 40 were 60.42 ± 10.56 and 26.51 ± 5.92 , respectively. The mean and standard deviation of the religious attitude scores of the first and last year students were 63.39 ± 10.01 and 57.55 ± 10.3 , respectively ($P < 0.001$); and the mean and standard deviation of religious attitude of male and female students were 60.62 ± 9.9 and 60.19 ± 11.27 , respectively ($P = 0.98$). The mean and standard deviation of self-esteem scores in the first and last year medical students were 26.58 ± 6.14 and 26.43 ± 5.71 , respectively ($P = 0.85$). The correlations between religious attitude and self-esteem were calculated by Pearson correlation coefficient. The findings showed that there is a significant relationship between religious attitude and self-esteem ($r = 0.156$, $P = 0.032$). The Pearson correlation coefficient showed that there is a negative

significant relationship between age and religious attitude ($r = -0.293$, $P = 0.001$). However, no significant relationship was found between age and self-esteem ($P < 0.05$).

Conclusion

The findings of this study, which aimed to explore the religious attitude and self-esteem of the first- and last-year students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, showed that most of the students had strong religious attitude and high self-esteem. The results of this study are consistent with the findings of Rejali (5) and Fakoori (6), who have reported a high level of religious attitude and student self-esteem among students. The comparison of the religious attitude of the first- and last- year students showed that the religious attitude of the last-year students significantly decreased. That is, the presence of students in the university along with the current conditions has led to a decrease in students' religious attitudes. Some studies have reported that the religious attitude of students decreases during college studies. Sabokroo in a study on the religious attitudes on students of University of Tehran reported that students' religious attitude decreases with increasing student attendance time at university (7). The negative correlation between the religious attitude and the age of medical students in Shiraz University of Medical Sciences, which was reported in the Sahraian study (8), also indicated a decrease in religious attitudes of students with rising age. On the other hand, the results of the present study are not consistent with the findings of the study of Khodapanahi (9) who reported increasing level of religious beliefs in final year of students comparing their first year at Shahid Beheshti University; and with the study by Garshad (10) at Bojnourd University of Medical Sciences that reported no significant difference between religious attitudes of students in different years (5). Certainly, more detailed studies can clarify the various dimensions of this issue. Other findings of this study showed that there is a significant positive relationship between the two variables of religious attitude and self-esteem. That is to say, the higher religious level, the higher self-esteem. It seems that religious attitude can increase self-esteem in students. Studies have also indicated the effect of religious attitude on self-esteem (11). According to the findings of this study, it can be said that high religious attitude can be useful in mental health, especially self-esteem; and self-esteem can also affect the cultural, social, family and educational aspects of a personality. The results of this study and other similar studies show that the conditions in the universities are unlikely to contribute to the religious beliefs of the students, and therefore, it is necessary to carry out precise studies to clarify the reasons behind it.

Acknowledgements

The researchers thank all the dear students who cooperated in conducting the present study.

Ethical considerations

The Ethics Committee in Biomedical Research of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences has confirmed this research. Ethics Code: AJUMS.REC.13960550

Funding

According to the authors, this research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Authors' Contributions

Research Background and Theoretical Basis, Explaining Discussion and Conclusion; and Analyzing Data: First author; Completing and Distributing Questionnaires and Final Review Article: Second author.

References

1. Sadeghi MR, Bagherzadeh Ladari R, Haghshenas M. A Study of Religious Attitude and Mental Health in Students of Mazandaran University of Medical Sciences. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*. 2010; 20(75):71-5. (Full Text in Persian)
2. Kashfi SM, Yazdankhah M, Heydarabadi AB, Jaihooni AK, Tabrizi R. The Relationship between Religious Attitude and Mental Health in Students of Shiraz University of Medical Sciences. *J Res Relig Health*. 2016; 1(3):34-41. (Full Text in Persian)
3. Mousavi Moghadam SR, Esmail Chegeni M. Study the Relationship between Religious Attitudes, Self-control and Spiritual Health between Basij Sisters, in the City of Shoush. *J Res Relig Health*. 2015; 1(1):40-7. (Full Text in Persian)
4. Rajabi G, Bohroul N. Assessment of Validity and Reliability of Rosenberg Self-esteem Scale among Students in Ahvaz Shahid Chamran University. *New Educ Approaches*. 2007; 2(8):33-48. (Full Text in Persian)
5. Rejali M, Mostaejeran M. Religious Attitudes of Freshmen at School of Health, Isfahan University of Medical Sciences, Iran. *Journal of Health System Research*. 2012; 8(2):314-19. (Full Text in Persian)
6. Fakuori E, Pilevarzade M, Shamsi A, Ghaderi M. The Relationship between Religious Beliefs and Self-esteem in Students Zanko *J Med Sci*. 2015; 16(49):50-61. (Full Text in Persian)
7. Sabokroo M, Rezaei V, Moghimian SM, Heydari A, Iraj N. The Relationship between Religious Attitude and Personality (A Case Study among University of Tehran's Students). *Biquarterly Journal Islamic Education* 2010; 5(11):189-203. (Full Text in Persian)
8. Sahraian A, Gholami A, Omidvar B. The Relationship between Religious Attitude and Happiness in Medical Students in Shiraz University of

Medical Sciences. *The Horizon of Medical Sciences*. 2011; 17(1):69-74. (Full Text in Persian)

9. Khodapanahi MK, Khavaninzade M. Barresi Naghsh Sakht Shakhsiat dar Jahatgiri Mazhabi Daneshjooyan. *Journal of Psychology*. 2000; 4(2):185-204. (Full Text in Persian)

10. Garshad A, Hashemi M, Hatame A, Hossienpour B, Ostade N, Hossienzadeh A, et al. Examine the Relationship between Self-esteem and Religious Attitudes Nursing Student Bojnoord 2013. *jnks*. 2017; 8 (3):439-45. (Full Text in Persian)

11. Alimoradi F, Sadeghi S, Shalani B. Investigating the Relationship of Self-esteem and Spirituality to Homesickness among Dormitory Students of Razi University in Kermanshah. *J Res Relig Health*. 2017; 3(3):43-54. (Full Text in Persian)

دراسة حول النظرة الدينية عند طلاب الجامعة في السنة الاولى والأخيرة من اختصاص الطب بجامعة جندي شابور للعلوم الطبية في مدينة الأهواز وعلاقتها مع عزّة النفس

عبدالحسين شكورنيا^{1*}، مريم بني اسد²

١- قسم علم المناعة، كلية الطب، جامعة جندي شابور اهواز، اهواز، ايران.

٢- معاونية البحوث، كلية الطب، جامعة جندي شابور اهواز، اهواز، ايران.

* المراسلات الموجهة إلى السيد عبدالحسين شكورنيا؛ البريد الإلكتروني: shakurnia-a@ajums.ac.ir

معلومات المادة

الوصول: ٤ شعبان ١٤٤٠

وصول النص النهائي: ٤ شوال ١٤٤٠

القبول: ٢٢ شوال ١٤٤٠

النشر الإلكتروني: ٢٣ محرم ١٤٤١

الكلمات الرئيسية:

الدين

طلاب الطب

عزّة النفس

الكفاءة الذاتية

النظرة الدينية

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: النظرة الدينية وعزّة النفس هما مصطلحان لهما تأثيرهما الكبير على كافة أبعاد الحياة البشرية وأجريت الكثير من البحوث حولهما. هذه الدراسة تمت بهدف مناقشة النظرة الدينية وعزّة النفس لدى طلاب جامعة قسم الطب بجامعة جندي شابور للعلوم الطبية في الأهواز والعلاقة بين هاذين المتغيرين.

منهجية البحث: في هذه الدراسة التوصيفية-التحليلية، تم اختيار ودراسة ١٩٧ طالباً من طلاب السنة الاولى والأخيرة في اختصاص الطب بأسلوب الاحصاء من بين الجميع. المعلومات تم جمعها بواسطة الاستمارات ذات المقياس الموحد لقياس النظرة الدينية عند كليريز و براهني، وعزّة النفس عند روزنبرغ. ان تحليل وتجزئة المعطيات تمت عبر الاستفادة من اختبارات الاحصاء لضريب التضامن عند بيرسون، اختبار تي ومن ويتني. تمت مراعاة جميع الموارد الاخلاقية في هذا البحث وازافة الى هذا فإن مؤلفي البحث لم يشيروا الى اي تضارب في المصالح.

الكشوفات: معدل أعمار الطلاب في السنة الاولى ١٨/٩٣±٠/٩٤ والسنة الاخيرة ٢٤/٥٩±١/٢٨ و معدل علامة النظرة الدينية وعزّة النفس عند الطلاب من الحد الاقصى ١٠٠ و ٤٠ كانت ٦٠/٤٢±١٠/٥٦ و ٩٢/٥١±٥/٥٢ على التوالي. إضافة الى هذا فإن معدل وانحراف المعيار لعلامات النظرة الدينية عند طلاب السنة الاولى والاخيرة في الطب كانت ٦٣/٣٩±١٠/٠١ و ٥٧/٥٥±١٠/٣٥ على التوالي حيث ان هذا التفاوت من الناحية الاحصائية كان ذات دلالة احصائية ($P < ٠/٠٠١$). وكذلك فإن معدل وانحراف المعيار لعلامات عزّة النفس عند طلاب السنة الاولى والاخيرة في الطب كانت ٢٦/٥٨±٦/١٤ و ٢٦/٤٣±٥/٧١ حيث ان هذا التفاوت لم يكن ذات دلالة احصائية ($P = ٠/٨٥$). اظهر ضريب تضامن بيرسون ايضاً أن هناك علاقة ايجابية دالة احصائية ما بين النظرة الدينية وعزّة النفس ($r = ٠/١٥٦$) و $P = ٠/٠٣٢$ ؛ وهناك علاقة سلبية وذات معنى ما بين النظرة الدينية والعمر ($r = -٠/٢٩٣$ و $P = ٠/٠٠١$).

الاستنتاج: أظهرت النتائج ان مستوى النظرة الدينية عند طلاب الطب في بداية الدخول الى الجامعة كان مرتفع جداً ولكن في نهاية الدراسة الجامعية كانت منخفضة. لهذا السبب فإن معرفة أسباب انخفاض النظرة الدينية عند الطلاب و تنفيذ برامج استراتيجيه يمكن أن يوفر الفرصة لتعزيز المعتقدات الدينية.

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Shakurnia A, Baniasad M. Religious Attitude in First and Last Year Medical Students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and its Relationship with Self-esteem. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(3):5-17. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.17392>

بررسی نگرش مذهبی در دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز و رابطه‌ی آن با عزت نفس

عبدالحسین شکورنیا^{۱*}، مریم بنی اسد^۲

۱- گروه ایمنی‌شناسی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران.

۲- معاونت پژوهشی، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران.

*مکاتبات خطاب به آقای عبدالحسین شکورنیا؛ رایانامه: shakurnia-a@ajums.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۱ فروردین ۱۳۹۸

دریافت متن نهایی: ۱۸ خرداد ۱۳۹۸

پذیرش: ۵ تیر ۱۳۹۸

نشر الکترونیکی: ۱ مهر ۱۳۹۸

چکیده

سابقه و هدف: نگرش مذهبی و عزت نفس مقوله‌هایی هستند که در تمام جنبه‌های زندگی بشر تأثیر بسزایی دارند و پژوهش‌های بسیاری در این باره انجام شده است. مطالعه‌ی حاضر با هدف بررسی نگرش مذهبی و عزت نفس در دانشجویان رشته‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز و رابطه‌ی بین این دو متغیر صورت گرفته است.

روش کار: در این مطالعه‌ی توصیفی-تحلیلی، ۱۹۷ نفر از دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی به روش تمام‌شماری، انتخاب و بررسی شدند. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه‌های استاندارد نگرش‌سنج مذهبی گلریز و براهنی و عزت نفس روزنبرگ جمع‌آوری شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t و من ویتنی انجام شد. در این پژوهش همه‌ی موارد اخلاقی رعایت شده است و مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: میانگین سن دانشجویان سال اول $18/93 \pm 0/94$ و سال آخر $24/59 \pm 1/28$ ؛ و میانگین نمره‌ی نگرش مذهبی و عزت نفس دانشجویان از حداکثر ۱۰۰ و ۴۰ به ترتیب $60/42 \pm 10/56$ و $5/92 \pm 26/51$ بود. علاوه‌براین، میانگین و انحراف معیار نمرات نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر پزشکی نیز به ترتیب $63/39 \pm 10/01$ و $57/55 \pm 10/35$ بود که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار بود ($P < 0/001$). همچنین میانگین و انحراف معیار عزت نفس دانشجویان سال اول و آخر پزشکی به ترتیب $26/58 \pm 6/14$ و $26/43 \pm 5/71$ بود که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نبود ($P = 0/85$). ضریب همبستگی پیرسون نیز نشان داد که بین نگرش مذهبی و عزت نفس رابطه‌ی مثبت معنی‌دار ($r = 0/156$ و $P = 0/032$)؛ و بین نگرش مذهبی و سن رابطه‌ی منفی و معنی‌داری وجود داشت ($r = -0/293$ و $P = 0/001$).

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که میزان نگرش مذهبی دانشجویان پزشکی در بدو ورود به دانشگاه بسیار زیاد بود اما در پایان تحصیل کاهش یافته بود. از این‌رو، شناسایی عوامل کاهش‌دهنده‌ی نگرش مذهبی دانشجویان و اجرای برنامه‌های راهبردی می‌تواند زمینه‌ی تقویت باورهای دینی را فراهم کند.

استناد مقاله به این صورت است:

Shakurnia A, Baniasad M. Religious Attitude in First and Last Year Medical Students of Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences and its Relationship with Self-esteem. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(3):5-17. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i3.17392>

مقدمه

آگاهی دینی یا شناخت دینی را می‌توان به شناخت درباره‌ی مبدأ خلقت، معاد و خدا، که انسان از توانایی فهم آن به دلیل دارا بودن فطرت الهی برخوردار است، اطلاق کرد. دین و باورهای مذهبی به دلیل آرامش‌بخشی و تسکین دادن ذهن و روان انسان، اصلی مهم در بهداشت روانی است که همواره بر آن تأکید شده است (۱، ۲). دین موهبتی است که موجب روشننگری عقل و اراده می‌شود و آنها را تقویت می‌کند و به آدمی کمک می‌کند تا به عشق و جاودانگی و آرامش ابدی برسد. دور ماندن انسان از گرایش‌های اصیل مذهبی موجب کشمکش‌های درونی، یأس و ناامیدی، احساس پوچی و بی‌هدفی می‌شود (۳).

رفتارهای دینی با ایجاد امید و تشویق به مثبت‌نگری موجب آرامش درونی و سلامت روان می‌شود. در آیاتی از قرآن کریم نیز به موضوع ایمان به خدا و تأثیر باورهای دینی بر سلامت روان اشاره شده است. خداوند در آیه‌ی ۲۸ سوره‌ی رعد می‌فرماید: «بدانید که تنها یاد خدا جان‌ها و دل‌ها را آرامش می‌دهد». علاوه‌براین، در آیه‌ی ۶۹ سوره‌ی مائده می‌فرماید: «هر کس به خداوند یگانه ایمان آورد و عمل صالح انجام دهد، نه ترسی در وی هست و نه غمگین خواهد شد». بنابراین، یکی از عواملی که می‌تواند بر سلامت معنوی تأثیرگذار باشد، اعتقادات مذهبی و باورهای دینی است که در سال‌های اخیر روند پژوهش درباره‌ی آن به طور چشمگیری افزایش یافته است. تحقیقات نشان می‌دهد دین و اعتقادات مذهبی که از عوامل مهم و تأثیرگذار بر سلامت است، چهره‌ی جهان را در نظر فرد معتقد دگرگون می‌سازد و طرز تلقی او را از خود، خلقت و رویدادهای پیرامونش تغییر می‌دهد و در مجموع فرد کمتر دچار اضطراب و پریشانی می‌شود. همچنین، باورهای دینی به انسان آرامش می‌دهد و خلأهای اخلاقی، عاطفی و معنوی را در او و اجتماع از بین می‌برد (۴، ۵). نتایج مطالعات متعدد در نقاط مختلف جهان، مذهب را نیروی حمایت‌کننده در کاهش فشارهای روانی، تمایل نداشتن به فساد و همچنین افزایش رضایت از زندگی معرفی کرده‌اند و بر آثار مثبت نگرش مذهبی بر سلامت روان تأکید کرده و نشان داده‌اند که با افزایش نگرش مذهبی سلامت روان هم افزایش یافته است (۶-۸). زاگوزون^۱ و همکاران در سال ۲۰۱۷ در

مطالعه‌ی مروری به این نتیجه رسیده‌اند که نگرش مذهبی و باورهای دینی می‌توانند در افزایش سلامت روان تأثیرگذار باشند (۹). همچنین بحری‌پور در مطالعه‌ی نشان داده است که بین دین‌داری و گرایش به کج‌روی فرهنگی جوانان رابطه‌ی معکوس و معناداری وجود دارد؛ یعنی هرچه میزان دین‌داری در بین جوانان افزایش پیدا کند، به طور چشمگیری گرایش به کج‌روی فرهنگی در بین آنان کاهش می‌یابد (۱۰). نتایج پژوهش پرنیان و همکاران نشان داده است که رابطه‌ی مثبت معنی‌داری بین باورهای دینی و کیفیت زندگی و سلامت روان دانشجویان پزشکی وجود دارد (۱۱). عسکری و همکاران نیز در پژوهشی دیگر اثربخشی درمانی معنوی-مذهبی را بر افزایش کیفیت زندگی و سلامت روان در سالمندان گزارش کرده‌اند (۱۲).

یکی از مهم‌ترین عواملی که تحت تأثیر باورهای مذهبی قرار می‌گیرد و در سلامت روانی افراد نقش دارد، عزت نفس است. عزت نفس ارزش یا احترامی است که فرد برای خویش قائل است و به عبارتی، دید مثبت یا منفی داشتن فرد به خود است (۱۳). یافته‌های مطالعات مختلف نشان داده است که باورهای مذهبی و رعایت آموزه‌های دینی موجب افزایش کارایی فرد می‌شود و به طور مستقیم با افزایش عزت نفس رابطه دارد (۱۴، ۱۵). علیمردی و همکاران نیز در پژوهشی نشان داده‌اند که بین عزت نفس، معنویت‌گرایی و احساس غربت رابطه وجود دارد و عزت نفس و معنویت‌گرایی موجب کاهش اضطراب و افزایش سلامت روانی می‌شود (۱۶).

در عصر حاضر انسان‌ها به کمک تکنولوژی، پیشرفت‌های حیرت‌آوری به دست آورده‌اند، اما رشد و پیشرفت جنبه‌های منفی نیز به همراه داشته است و موجب شده است که انسان نه تنها به آرامش روانی و سلامت روان -که از نظر سازمان جهانی بهداشت از عناصر اولیه‌ی سلامتی و اساس زندگی سعادت‌مند است- دست نیابد، بلکه به موازات پیشرفت‌های علمی بر مشکلات و ناهنجاری‌های روانی او نیز افزوده شود. از جمله‌ی این مشکلات و نابسامانی‌ها؛ اضطراب، افسردگی، ناامیدی و بیماری‌های روانی دیگر است که این امر لزوم توجه به مسائل فرهنگی و اعتقادی و اهمیت باورهای دینی را مطرح می‌کند (۱۳). با توجه به نقش دانشگاه و دانشجو در توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر کشور و اهمیت سلامت روان دانشجویان در این گستره و رابطه‌ی آن با پیشرفت تحصیلی و فرهنگی این قشر از جامعه که در حقیقت آینده‌سازان آن

^۱ Zagozdżon

پزشکی و رضایت کامل در تکمیل پرسش‌نامه بود و تکمیل نکردن پرسش‌نامه نیز معیار خروج در نظر گرفته شد.

ابزارهای گردآوری داده‌ها در این پژوهش شامل موارد ذیل بود:

پرسش‌نامه‌ی نگرش‌سنج مذهبی براهنی (۲۰): این پرسش‌نامه که گلریز و براهنی در سال ۱۳۵۳ آن را معرفی کرده‌اند پرسش‌نامه‌ی استاندارد است و روایی و پایایی آن در مطالعات قبلی به اثبات رسیده است (۲). پایایی آن نیز مجدداً در این مطالعه با محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ $0/72$ به دست آمده است. این پرسش‌نامه حاوی ۲۵ سؤال است که بر مبنای طیف لیکرت از صفر تا چهار از «کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم» طبقه‌بندی شده است. حداقل امتیاز ممکن صفر و حداکثر ۱۰۰ خواهد بود. نمره‌ی بین صفر تا ۲۵، نگرش مذهبی ضعیف، نمره‌ی بین ۲۵ تا ۵۰، نگرش مذهبی متوسط و نمره‌ی بالاتر از ۵۰، نگرش مذهبی قوی را نشان می‌دهد.

پرسش‌نامه‌ی عزت نفس روزنبرگ (۲۱): این مقیاس دارای ۱۰ سؤال است که احساس کلی ارزش یا پذیرش خود را به صورت مثبت بیان می‌کند. هر سؤال شامل یک مقیاس چهارگزینه‌ی «کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم» است که دامنه‌ی آن از ۱ تا ۴ مرتب شده است. حداقل و حداکثر نمره‌ی آن بین ۱۰ و ۴۰ است که نمره‌های بالاتر بیانگر میزان بالای عزت نفس در دانشجویان است. در مطالعات قبلی پایایی این ابزار به روش آلفای کرونباخ $0/80$ برآورد شده و برای تعیین اعتبار علمی آن از روش روایی محتوا استفاده شده است (۲۲، ۲۳). پایایی آن نیز مجدداً در این مطالعه با محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد و ضریب $0/812$ به دست آمد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، میانگین و انحراف معیار نمرات محاسبه شد و برای مقایسه‌ی میانگین در گروه‌ها از آزمون t مستقل و من ویتنی و برای بررسی رابطه‌ی بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد و مقدار P آزمون‌ها $\alpha < 0/05$ در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

از مجموع ۲۵۰ پرسش‌نامه‌ی توزیع‌شده بین دانشجویان سال اول و آخر، پس از حذف پرسش‌نامه‌های تکمیل‌نشده و ناقص، تعداد ۱۹۷ پرسش‌نامه تجزیه و تحلیل شد ($78/9\%$ درصد پاسخ‌دهی). از تعداد ۱۹۷ دانشجوی پزشکی بررسی‌شده در این پژوهش، تعداد ۱۰۰ دانشجو در سال اول و ۹۷ دانشجو در سال

هستند، توجه جدی به عامل‌های مؤثر در سلامت روان دانشجویان، لازم و ضروری است.

مطالعات بسیاری درباره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی انجام شده و یافته‌های آنها نشان داده است که نگرش مذهبی در دانشجویان در حد بالا و مطلوب است (۳، ۶، ۸)، اما درباره‌ی تغییر نگرش مذهبی دانشجویان در طول تحصیل، مطالعات کمی صورت گرفته و نتایج نیز متفاوت بوده است. برخی از یافته‌ها تفاوت نداشتن نگرش مذهبی دانشجویان در طول تحصیل؛ و برخی کاهش نگرش مذهبی دانشجویان را در طول تحصیل گزارش کرده‌اند (۱۷-۱۹). بنابراین انجام مطالعات بیشتر درباره‌ی تغییر نگرش مذهبی دانشجویان و بررسی علل و عوامل آن اهمیت دارد.

با توجه به اهمیت سلامت جسمی و روانی دانشجویان هر کشور که سرمایه‌های ملی و فرهنگی آن هستند و نقش آنان در سازندگی و ارتقای جامعه بسیار مهم است و با توجه به تأثیر باورهای مذهبی بر سلامت روان و همچنین رابطه‌ی مثبت سلامت روان و عزت نفس، نویسندگان بر آن شدند تا در این مطالعه ضمن بررسی نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی، رابطه‌ی بین نگرش مذهبی و عزت نفس را نیز در آنها بررسی کنند. گفتنی است که تاکنون مطالعات چندانی درباره‌ی باورهای مذهبی و عزت نفس دانشجویان به‌ویژه در طول تحصیل در دانشگاه‌ها انجام نشده است.

روش کار

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: برای امانتداری و حفظ اطلاعات شخصی افراد پرسش‌نامه‌ها بی‌نام و بدون مشخصات تکمیل شد و ملاحظات اخلاقی در حفظ حقوق دانشجویان رعایت شد. برای توزیع پرسش‌نامه‌ها و گردآوری اطلاعات، پس از کسب مجوز از مسئولان آموزشی با مراجعه به دانشکده و بیمارستان و پس از توضیح هدف پژوهش و جلب رضایت و همکاری دانشجویان، پرسش‌نامه‌ها در بین آنها توزیع و پس از تکمیل جمع‌آوری شد.

در این مطالعه که به روش توصیفی-تحلیلی انجام شد، جامعه‌ی آماری شامل دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بود. در این تحقیق ۲۵۰ دانشجوی پزشکی به روش تمام‌شماری، انتخاب و بررسی شدند. معیار ورود به مطالعه، اشتغال به تحصیل در سال اول و آخر رشته‌ی

توزیع فراوانی نمرات باورهای مذهبی دانشجویان سال اول رشته‌ی پزشکی

توزیع فراوانی نمرات باورهای مذهبی دانشجویان سال آخر رشته‌ی پزشکی

توزیع فراوانی نمرات عزت نفس دانشجویان سال اول رشته‌ی پزشکی

توزیع فراوانی نمرات عزت نفس دانشجویان سال آخر رشته‌ی پزشکی

نمودار ۱) توزیع فراوانی نمرات باورهای مذهبی و عزت نفس در دانشجویان پزشکی سال اول و آخر

آخر مشغول به تحصیل بودند. میانگین و انحراف معیار سن دانشجویان ترم اول $18/93 \pm 0/94$ با حداقل ۱۸ و حداکثر ۲۲ سال و دانشجویان ترم آخر $24/59 \pm 1/28$ با حداقل ۲۴ و حداکثر ۲۷ سال بود. از نظر توزیع جنسی، در ترم اول ۴۵ نفر (۴۵ درصد) و در ترم آخر ۶۵ نفر (۶۷ درصد) از دانشجویان، زن بودند.

میانگین و انحراف معیار نمره‌ی نگرش مذهبی و عزت نفس در دانشجویان پزشکی به ترتیب $60/42 \pm 10/56$ و $26/51 \pm 5/92$ بود. مقایسه‌ی میانگین نمره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر و دختر و پسر در جدول شماره ۱ نشان داده شده است. آزمون t نشان داد که بین نگرش مذهبی دانشجویان پزشکی سال اول و آخر تفاوت معنی‌داری وجود داشت ($P < 0/001$)، اما بین نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد ($P = 0/98$).

جدول ۱) مقایسه‌ی میانگین نمره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان رشته‌ی پزشکی به تفکیک سنوات و جنس

دانشجویان	میانگین	z	P-value
سال اول	$63/39 \pm 10/01$	۴/۱۵	< 0/001
سال آخر	$57/55 \pm 10/35$		
دختر	$60/62 \pm 9/97$	0/14	0/98
پسر	$60/19 \pm 11/27$		

در مجموع تعداد ۳۰ نفر (۱۵/۲ درصد) از دانشجویان نگرش مذهبی متوسط و تعداد ۱۶۷ نفر (۸۴/۸ درصد) نگرش قوی داشتند. نمودار شماره ۱ که فراوانی میانگین نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی را نشان می‌دهد، از نگرش مثبت و قوی آنها به باورهای مذهبی حکایت دارد. از نظر طبقه‌بندی، نمره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر قدری متفاوت بود. در دانشجویان سال اول تعداد ۹ نفر (۹ درصد) نگرش متوسط و ۹۱ نفر (۹۱ درصد) نگرش قوی داشتند. این نسبت‌ها در دانشجویان سال آخر به ترتیب ۲۱ (۱۵/۲ درصد) و ۶۷ نفر (۷۸/۴ درصد) بود. همان‌طور که در نمودار مشاهده می‌شود، حداکثر فراوانی نمره‌ی گرایش مذهبی در دانشجویان سال اول در فاصله‌ی ۶۰ تا ۷۰ (میانگین $63/39$)؛ و در دانشجویان سال آخر در فاصله‌ی ۵۰ تا ۶۰ (میانگین $57/55$) قرار گرفته، اما در زمینه‌ی عزت نفس دانشجویان سال اول و آخر تفاوت چندانی مشاهده نشده است (نمودار ۱).

در جدول شماره‌ی ۲، میانگین نمره‌ی باورهای مذهبی و عزت نفس به تفکیک جنس نشان داده شده است. آزمون t نشان داد که بین باورهای مذهبی و عزت نفس دانشجویان پسر و دختر تفاوت معنی‌داری وجود نداشت ($P > 0/05$). همچنین مقایسه‌ی میانگین نمره‌ی باورهای مذهبی و عزت نفس دانشجویان بومی و غیربومی نیز نشان داد که در این باره بین این دو گروه از دانشجویان تفاوت معنی‌داری وجود نداشت ($P > 0/05$).

جدول ۲) مقایسه‌ی میانگین نمره‌ی عزت نفس در دانشجویان پزشکی به تفکیک سنوآت و جنس

دانشجویان	میانگین	t	P-value
سال اول	۲۶/۵۸±۶/۱۴	۰/۱۷۴	۰/۸۵
سال آخر	۲۶/۴۳±۵/۷۱		
دختر	۲۶/۰۹±۵/۸۷	۱/۱۲	۰/۲۷
پسر	۲۷/۰۳±۵/۹۷		

برای بررسی رابطه‌ی آماری بین نگرش مذهبی و عزت نفس دانشجویان ضریب همبستگی پیرسون محاسبه شد. یافته‌ها نشان داد بین نگرش مذهبی و عزت نفس رابطه‌ی معنی‌داری وجود داشت ($r = 0/156$ و $P = 0/032$). همچنین رابطه‌ی بین نگرش مذهبی و عزت نفس با سن دانشجویان نیز بررسی شد. ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین سن و نگرش مذهبی رابطه‌ی منفی و معنی‌داری وجود داشت ($r = -0/293$) و اما بین سن و عزت نفس رابطه‌ی معنی‌داری مشاهده نشد ($P > 0/05$).

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نگرش مذهبی و عزت نفس دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز انجام شد. نتایج حاکی از این است که بیشتر دانشجویان بررسی‌شده دارای نگرش مذهبی قوی و عزت نفس بالا هستند. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های بسیاری از مطالعات دیگر از جمله صادقی (۲)، ظهور (۳)، رجالی (۱۹)، توان (۲۴)، فکوری (۲۵) و رحیمی (۲۶) که میانگین سطح نگرش مذهبی و عزت نفس بیشتر دانشجویان را در حد قوی و بالا گزارش کرده‌اند، همخوانی دارد و بیانگر گرایش مذهبی بالا در بین دانشجویان است. به نظر می‌رسد با وجود تفاوت در ابزارهای اندازه‌گیری در مطالعات مختلف، نتایج این پژوهش همسو با پژوهش‌های پیشین، از نگرش

مثبت دانشجویان دانشگاه‌ها به باورهای دینی حکایت دارد. درباره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان سال اول و آخر، تفاوت میانگین‌ها نشان داد که نگرش مذهبی دانشجویان سال آخر به طور معنی‌داری کاهش یافته است؛ یعنی حضور دانشجویان در دانشگاه و شرایط موجود، به کاهش نگرش مذهبی دانشجویان منجر شده است. وجود یک رابطه‌ی منفی و معنی‌دار بین نگرش مذهبی و سن دانشجویان در مطالعه‌ی حاضر نیز بیانگر کاهش نگرش مذهبی دانشجویان در طول تحصیل در دانشگاه است. به طور کلی رابطه‌ی بین نگرش مذهبی و سال‌های تحصیل در دانشگاه هنوز به روشنی مشخص نشده است. نتایج برخی از پژوهش‌ها به کاهش، برخی به افزایش و برخی نیز به تغییر نکردن نگرش مذهبی دانشجویان در طول تحصیل در دانشگاه اشاره دارد. ظهور در مطالعه‌ی با بررسی نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان گزارش کرده است که دانشجویان مقاطع تحصیلی پایین‌تر و با سنوات تحصیلی کمتر از نگرش قوی‌تری نسبت به دانشجویان مقاطع بالاتر و سنوات تحصیلی بیشتر برخوردارند (۳) که با یافته‌های این مطالعه همخوانی دارد. در مطالعه‌ی توسلی و همکاران نیز پایبندی دینی دانشجویان از سال اول تا چهارم روند رو به کاهش داشته است (۱۸). سبک‌رو و همکاران در مطالعه‌ی خود با بررسی نگرش دینی در دانشجویان دانشگاه تهران گزارش کرده‌اند که هرچه به میزان تحصیلات افزوده می‌شود از نگرش دینی و میزان آن در دانشجویان کاسته می‌شود (۲۷). وجود رابطه‌ی منفی و معنی‌دار بین نگرش مذهبی و سن دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز که در مطالعه‌ی صحراییان (۲۸) گزارش شده است و بر کاهش نگرش مذهبی دانشجویان با افزایش سن اشاره دارد نیز با یافته‌های این مطالعه همسو است. نتایج این مطالعه و پژوهش‌های مشابه دیگر نشان می‌دهد که احتمالاً شرایط موجود در دانشگاه‌ها به تقویت باورهای دینی دانشجویان کمکی نمی‌کند؛ از این رو انجام بررسی‌های دقیق‌تر برای روشن کردن علل آن ضروری به نظر می‌رسد.

از سویی دیگر، نتایج مطالعه‌ی حاضر با یافته‌های مطالعه‌ی خداپناهی که سطح پایبندی به مذهب در دانشجویان سال آخر را نسبت به دانشجویان سال اول دانشگاه شهید بهشتی به طور معنی‌داری بیشتر گزارش کرده است (۱۷) و همچنین نتایج پژوهش گرشاد در دانشگاه علوم پزشکی بجنورد که نشان داد بین نگرش مذهبی دانشجویان ورودی سال‌های مختلف تفاوت معنی‌داری وجود نداشته است (۱)، همسو

مذهبی می‌تواند در زمینه‌ی بهداشت روانی به ویژه عزت نفس سودمند باشد و عزت نفس نیز می‌تواند بر جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی و تحصیلی فرد تأثیرگذار باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که باورهای مذهبی با القای جهان‌بینی مثبت، به زندگی معنا می‌دهد و با ایجاد حس هدفمندی توأم با امیدواری بیشتر، زمینه‌ی افزایش اعتماد به نفس را در فرد فراهم می‌کند. در واقع افرادی که دارای نظام ارزشی قوی و عزت نفس بالا هستند بر این باورند که خدا حامی و دوستدار آنها است. این مسئله به فرد نوعی احساس خودباوری و کارآمدی می‌بخشد و سلامت روانی او را افزایش می‌دهد. بنابراین، یکی از شیوه‌های مؤثر در افزایش استعداد و ظرفیت انسان در زندگی، عنصر دین است. در این زمینه همواره ایمان و اعتقاد دینی دارای اهمیت بوده است و ایمان به خدا مانند قدرت مافوق طبیعت در بین پیروان مذاهب مختلف، زمینه‌ساز اعتماد به نفس و خودکارآمدی می‌شود. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که با آموزش‌های مناسب در زمینه‌ی افزایش آگاهی‌های مذهبی دانشجویان تلاش شود تا از این طریق آینده‌ی موفق و سالم برای آنان فراهم شود.

دیگر یافته‌ی پژوهش حاضر نشان داد که بین عزت نفس دانشجویان دختر و پسر و همچنین سال اول و آخر پزشکی تفاوت معنی‌دار آماری وجود نداشت که با یافته‌های مطالعه‌ی سپاهی (۲۹) و شکورنیا (۳۲) که نشان داده‌اند بین عزت نفس دانشجویان دختر و پسر تفاوت معنی‌دار وجود ندارد، همسو است. در حالی که با یافته‌های برخی از مطالعات که تفاوت معنی‌داری در این باره گزارش کرده‌اند (۲۵، ۳۳) ناهمسو است. شاید یکی از دلایل ارتباط نداشتن عزت نفس و جنسیت، درک بازخوردهای برابر از محیط باشد؛ بدین معنا که تفاوت‌های فرهنگی و قومی گذشته کمتر وجود دارد و سعی می‌شود با دختران و پسران به طور یکسان برخورد شود. در این مطالعه همچنین تفاوت معنی‌داری بین نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر به دست نیامد که این با نتیجه‌ی مطالعه‌ی گرشاد (۱)، علی‌پور (۸) و صحراپیان (۲۸) که نشان داده‌اند بین نگرش مذهبی دانشجویان دختر و پسر تفاوت معنی‌داری وجود ندارد، همسو است. این در حالی است که با یافته‌های پژوهش‌های ظهور (۳)، مصلی‌نژاد (۳۴) و زکوی (۳۵) که تفاوت معنی‌داری بین گرایش مذهبی دانشجویان دختر و پسر گزارش کرده‌اند، همسو نیست. همانند آنچه درباره‌ی رابطه‌ی سنوآت تحصیلی با نگرش مذهبی ذکر شد، استفاده از ابزارهای سنجش و شیوه‌های نمونه‌گیری گوناگون و

نیست. به نظر می‌رسد احتمالاً شرایط فرهنگی دانشگاه محل مطالعه، جامعه‌ی آماری، نمونه‌ی بررسی‌شده و نحوه‌ی نمونه‌گیری و آزمون‌های آماری استفاده‌شده، از علل ناهمخوانی یافته‌های این مطالعات باشد. به طور حتم انجام مطالعات دقیق‌تر می‌تواند ابعاد مختلف این موضوع را مشخص کند.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین عزت نفس دانشجویان سال اول و آخر رشته‌ی پزشکی تفاوت معنی‌دار آماری وجود نداشت. این نتیجه با یافته‌های مطالعه‌ی قاسم‌زاده که نشان داد بین عزت نفس دانشجویان سال اول و آخر تفاوت معنی‌دار وجود ندارد (۱۳)، همسو است. یافته‌های مطالعه‌ی در دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه نیز نشان داد که بین عزت نفس دانشجویان مقاطع پیش‌بالینی و بالینی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (۲۹). احتمالاً دانشجویان تازه‌وارد به علت قبولی در رشته‌ی پزشکی و دانشجویان سال آخر، به علت اتمام تحصیل و آمادگی برای ورود به بازار کار، احساس خودارزشمندی می‌کنند که این مسئله در بین دانشجویان پزشکی با توجه به ارزشی که در بدو ورود به دانشگاه و همچنین در شرف فارغ‌التحصیلی برای خود قائل هستند و با توجه به برآورده شدن نیازهای اجتماعی‌شان و حس رضایتی که به آنان تلقین می‌شود، میزان عزت نفسشان در طول تحصیل در حد بالا است. سپاهی (۲۹) و زارع (۳۰) نیز نمره‌ی عزت نفس دانشجویان پزشکی را بالا گزارش کرده‌اند که نشان‌دهنده‌ی اعتماد به نفس مطلوب در دانشجویان پزشکی است.

یافته‌ی دیگر این پژوهش نشان داد که بین دو متغیر نگرش مذهبی و عزت نفس رابطه‌ی مستقیم معنی‌داری وجود داشت. به طوری که با افزایش گرایش مذهبی میزان عزت نفس نیز افزایش یافت. به نظر می‌رسد که نگرش مذهبی می‌تواند موجب افزایش عزت نفس در دانشجویان شود. پژوهش‌های انجام‌شده نیز حاکی از تأثیر نگرش و باورهای مذهبی بر افزایش عزت نفس است. نتایج پژوهش خاکساری نشان داد بین تصور مثبت از خدا با عزت نفس و سلامت روان ارتباط مثبت وجود دارد (۳۱). گرشاد نیز گزارش کرده است که باورهای مذهبی موجب تقویت عزت نفس و کاهش افسردگی می‌شود (۱). یافته‌های مطالعه‌ی جوانبخت نیز نشان داد که رعایت آموزه‌های دینی به طور مستقیم با عزت نفس رابطه دارد و موجب افزایش کارایی فرد می‌شود (۱۴). با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت که احتمالاً نگرش

پیشنهاد می‌شود موضوع پژوهش حاضر در دیگر رشته‌های تحصیلی و دانشگاه‌های مختلف تکرار شود. توجه جدی مدیران دانشگاه‌ها به ویژه معاونت‌های فرهنگی دانشجویی در شناسایی علل و عوامل کاهش نگرش مذهبی دانشجویان سال آخر و اتخاذ راهکارهای مقابله با آن می‌تواند در ارتقای سطح نگرش مذهبی دانشجویان مؤثر باشد. بنابراین، اجرای برنامه‌های راهبردی در جهت تقویت باورهای دینی و عزت نفس در دانشجویان را می‌توان راهکاری مؤثر در نظر گرفت.

قدردانی

پژوهشگران از تمامی دانشجویان عزیزی که در انجام پژوهش حاضر صمیمانه همکاری کردند، تشکر و قدردانی می‌کنند.

ملاحظات اخلاقی

کمیته‌ی اخلاق در پژوهش‌های زیست پزشکی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز این پژوهش را با کد اخلاق AJUMS.REC.13960550 تأیید کرده است.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش حامی مالی ندارد.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره‌ی این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

پیشینه‌ی پژوهش و مبانی نظری، تبیین بحث و نتیجه‌گیری؛ و تحلیل داده‌ها: مؤلف اول؛ تکمیل و توزیع پرسش‌نامه‌ها و مرور نهایی مقاله: مؤلف دوم.

References

1. Garshad A, Hashemi M, Hatame A, Hossienpour B, Ostade N, Hossienzadeh A, et al. Examine the Relationship between Self-esteem and Religious Attitudes Nursing Student Bojnourd 2013. *Jnkums*. 2017; 8 (3):439-45. (Full Text in Persian)
2. Sadeghi MR, Bagherzadeh Ladari R, Haghshenas M. A Study of Religious Attitude and Mental Health in

مواردی از این قبیل می‌تواند دلیل نتایج متفاوت مطالعات مختلف در این حیطة باشد. در مجموع، نتایج مطالعه‌ی حاضر نشان داد که میزان نگرش مذهبی دانشجویان پزشکی در بدو ورود به دانشگاه بسیار زیاد بود، اما این نگرش در پایان تحصیل کاهش یافت. یافته‌های این پژوهش همچنین نشان داد که بین نگرش مذهبی و عزت نفس در دانشجویان ارتباط مستقیمی وجود داشت. با توجه به نتایج این مطالعه مبنی بر پایین‌تر بودن نگرش مذهبی دانشجویان سال آخر رشته‌ی پزشکی، بررسی علل و شناسایی عوامل کاهش‌دهنده‌ی نگرش مذهبی اهمیت دارد و انجام مطالعات بیشتر برای روشن کردن ابعاد مختلف آن ضروری است.

محدودیت‌های پژوهش

با وجود نقاط قوتی از قبیل آمار بالای نمونه‌ی بررسی‌شده و مشارکت خوب دانشجویان، این مطالعه محدودیت‌هایی نیز داشت. از مهم‌ترین محدودیت‌های این مطالعه، جامعه‌ی آماری بررسی‌شده بود که دربرگیرنده‌ی تنها یک رشته‌ی تحصیلی و در یک دانشگاه بود که تعمیم نتایج آن به دیگر رشته‌ها و دانشگاه‌ها باید با احتیاط کافی صورت بگیرد. محدودیت مهم دیگر این بود که در این مطالعه، ویژگی‌های دانشجویان سال اول و آخر با هم مقایسه نشد، به علاوه مشخص نشد که سال آخری‌ها با چه ویژگی‌هایی وارد دانشگاه شده‌اند؛ به عبارت دیگر، احتمال دارد که این دانشجویان از اول نگرش مذهبی پایین داشتند و در واقع، نتایج مربوط به سال اولی‌ها، اطلاعات دقیقی به منظور تحلیل و نتیجه‌گیری مناسب به دست ندهد. بنابراین، انجام مطالعه به صورت کوهورت^۱ (هم‌گروهی) مناسب است تا پس از بررسی نگرش مذهبی در دانشجویان پزشکی در طول هفت سال، نتیجه‌گیری دقیق‌تری به دست آید. از سویی دیگر، می‌توان به مشکل دسترسی به دانشجویان پزشکی سال آخر و شرایط روحی و جسمی آنان در زمان تکمیل پرسش‌نامه و روش جمع‌آوری داده‌ها که گزارش‌دهی بوده، اشاره کرد که ممکن است بر نتایج مطالعه تأثیر داشته باشد. مسلماً با توجه به این محدودیت‌ها، هرگونه اعمال نظر قطعی درباره‌ی نگرش مذهبی دانشجویان، نیاز به بررسی‌های بیشتر و گسترده‌تری دارد.

پیشنهاد‌های پژوهش

^۱ Cohort

Students of Mazandaran University of Medical Sciences. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*. 2010; 20(75):71-5. (Full Text in Persian)

3. Zohour A, Tavakoli A. Religious Attitudes of the Students of Kerman University of Medical Sciences (2002). *Armaghan Danesh*. 2003; 7(28):45-52. (Full Text in Persian)

4. RafeeKhah M, Dashti D, Naqizadeh Moqari Z, Esmaili Sadrabadi M. Correlation between Religious Attitude and General Health among High School Girls. *J Res Relig Health*. 2019; 5(2):50-59. (Full Text in Persian)

5. Bakhtiari M, Masjedi Arani A, Karamkhani M, Shokri Khubestani M, Mohammadi H. Investigating the Relationship between Hajj Pilgrimage and Mental Health among Sharif University of Technology Students. *J Res Relig Health*. 2017; 3(2):78-87. (Full Text in Persian)

6. Kashfi SM, Yazdankhah M, Heydarabadi AB, Jeihooni AK, Tabrizi R. The Relationship between Religious Attitude and Mental Health in Students of Shiraz University of Medical Sciences. *J Res Relig Health*. 2016; 1(3):34-41. (Full Text in Persian)

7. Park JI, Hong JP, Park S, Cho MJ. The Relationship between Religion and Mental Disorders in a Korean Population. *Psychiatry investigation*. 2012; 9(1):29-35.

8. Alipoor R, Naghdi M, Hosseinpour S, Soureshjani RH, Rezaie A, Mousavian G, et al. Relationship between Religious Attitude and General Health of Medical Science Students in Different Regions in Iran. *International Journal of Medical Investigation*. 2016; 5(4):146-52.

9. Zagozdzon P, Wrotkowska M. Religious Beliefs and Their Relevance for Treatment Adherence in Mental Illness: A Review. *Religions*. 2017; 8(150):2-12.

10. Bahriipoor A, Niyazi M. Dindari va Gerayehs Be Kaj-Raviye Farhangi (Motaleye Moredi: Javanane Shahrestane Kashan). *Amniat Pajouhi: A Quarterly Scientific-Research Journal*. 2014; 13(47):71-91. (Full Text in Persian)

11. Parniyan R, Kazemiane A, Jahromi MK, Poorgholami F. A Study of the Correlation between Religious Attitudes and Quality Of Life in Students at Jahrom University of Medical Sciences in 2014. *Global Journal of Health Science*. 2016; 8(10):43-49.

12. Askari MA, Mohammadi H, Radmehr H, Jahangir AH. The Effect of Spiritual-religious Psychotherapy on Enhancing Quality of Life and Reducing Symptoms of Anxiety and Depression among the Elderly. *J Res Relig Health*. 2018; 4(2) 29-41. (Full Text in Persian)

13. Ghasemzadeh A, Youcefi H, Khalou R. A Comparative Study of Mental Health and Self-esteem of Freshman and Junior Students. *Journal of*

Educational Psychology. 2011; 1(9):39-58. (Full Text in Persian)

14. Javanbakht M, Ziaee SA, Homam SM, Rahnama A. Effect of Ramadan Fasting on Self-Esteem and Mental Health of Students. *The Quarterly Journal of Fundamentals of Mental Health*. 2010; 11(4):266-73. (Full Text in Persian)

15. Dehghani F, Andishmand V. The Relationship of Religious Orientation and Spiritual Health to Resilience among High School Sophomores in Kerman. *J Res Relig Health*. 2017; 3(4):66-77. (Full Text in Persian)

16. Alimoradi F, Sadeghi S, Shalani B. Investigating the Relationship of Self-esteem and Spirituality to Homesickness among Dormitory Students of Razi University in Kermanshah. *J Res Relig Health*. 2017; 3(3):43-54. (Full Text in Persian)

17. Khodapanahi MK, Khavaninzade M. Barresiye Naghshe Sakhte Shakhsiat dar Jahatgiriye Mazhabiye Daneshjooyan. *Journal of Psychology*. 2000; 4(2):185-204. (Full Text in Persian)

18. Tavasoli GH A, Morshedi A. Religiosity and Religious Attitudes among Students (A Case Study of Iran's Amirkabir University of Technology). *Iranian Journal of Sociology (ISA)* 2007; 7(4):96-118. (Full Text in Persian)

19. Rejali M, Mostaejeran M. Religious Attitudes of Freshmen at School of Health, Isfahan University of Medical Sciences, Iran. *Journal of Health System Research*. 2012; 8(2):314-19. (Full Text in Persian)

20. Mousavi Moghadam SR, Esmaeil Chegeni M. Study the Relationship between Religious Attitudes, Self-control and Spiritual Health between Basij Sisters, in the City of Shoush. *J Res Relig Health*. 2015; 1(1):40-7. (Full Text in Persian)

21. Vahdaniyasi M TRF, Rohani Z, Mahdian. The Predictive Role of Personality, Self-esteem and Religious Orientation in Organizational Citizenship Behavior. *Knowledge & Research in Applied Psychology*. 2014; 15(1):121-29. (Full Text in Persian)

22. Rajabi G, Bohroul N. Assessment of Validity and Reliability of Rosenberg Self-esteem Scale among Students in Ahvaz Shahid Chamran University. *New Educ Approaches*. 2007; 2(8):33-48. (Full Text in Persian)

23. Mohammadi N. The Preliminary Study of Validity and Reliability of Rosenberg's Self-esteem Scale. *Journal of Iranian Psychologists*. 2005; 1(4):55-62. (Full Text in Persian)

24. Tavan B, Jahani F, Seraji M, Mohammad Beygi A. The Relationship between Religious Attitude and Mental Health among Students of Arak University of Medical Sciences. *Arak Medical University Journal*. 2011; 13(4 supp 2):27-34. (Full Text in Persian)

25. Fakuori E, Pilevarzade M, Shamsi A, Ghaderi M. The Relationship between Religious Beliefs and Self-esteem in Students Zanko J Med Sci. 2015; 16(49):50-61. (Full Text in Persian)
26. Yadollahpour MH, Jorsaraei GA, Khafri S. Studying Religious Belief Among the Medical Students & Obstetric Staffs of Babol University of Medical Sciences. Islam and Health Journal. 2015; 2(1):13-8. (Full Text in Persian)
27. Sabokroo M, Rezaei V, Moghimian SM, Heydari A, Iraj N. The Relationship between Religious Attitude and Personality (A Case Study Among University of Tehran's students). Biquarterly Journal Islamic Education 2010; 5(11):189-203. (Full Text in Persian)
28. Sahraian A, Gholami A, Omidvar B. The Relationship between Religious Attitude and Happiness in Medical Students in Shiraz University of Medical Sciences. The Horizon of Medical Sciences. 2011; 17(1):69-74. (Full Text in Persian)
29. Sepahi V, Niroumand E, Keshavarzi F, Khoshay A. The Relationship between Self-esteem and Academic Achievement in Pre-clinical and Clinical Medical Students. Educational Research in Medical Sciences Journal. 2014; 3(1):32-8. (Full Text in Persian)
30. Zare N, Daneshpajoo F, Amini M, Razeghi M, Fallahzadeh MH. The Relationship between Self-esteem, General Health and Academic Achievement in Students of Shiraz University of Medical Sciences. Iranian journal of medical education. 2007; 7(1):59-67. (Full Text in Persian)
31. Khaksari Z, Khaksari Z. God and his Positive and Negative thought and its Relationship with Self-esteem and Mental Health of Students. Psychology and Religion 2012; 5(2):83-98. (Full Text in Persian)
32. Shakurnia A, Alijani H, Najjar S, Elhampour H. The Relationship of Self-esteem and Studying Approaches with Academic Achievement of University Students. Strides Dev Med Educ. 2015; 12(2):307-14. (Full Text in Persian)
33. Raeisoon M, Mohammadi Y, Abdorazaghnejad M, Sharifzadeh G. An Investigation of the Relationship between Self-concept, Self-esteem, and Academic Achievement of Students in the Nursing-midwifery Faculty in Qaen during 2012-13 Academic Year. Modern Care Journal. 2014; 11(3):236-42. (Full Text in Persian)
34. Mosallanejad L, Peyma ZB, Mahmoodi Y. The Association between Religious Attitude and Optimism in Students of Nursing and Paramedicine Faculty of Jahrom University. Islamic Lifestyle Centered on Health. 2013; 1(4):34-40. (Full Text in Persian)
35. Zakavi AA, Hosseini SH, Azadbakht M, Mohammadpour RA, Jalahi H. Religious Attitude of Students of Mazandaran University of Medical Sciences in 2006-2007. Journal of Mazandaran University of Medical Sciences. 2008; 18(66):87-91. (Full Text in Persian)

